

ISSN: 1015-1826

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
DİL VE TARİH-COĞRAFYA FAKÜLTESİ
TARİH BÖLÜMÜ

**TARİH ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ
(TAD)**

2015

Cilt : XXXIV

Sayı: 58

ANKARA – 2015 / EYLÜL

Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın Osmanlı-İngiliz İlişkilerine Yansımaları

The Reflections of the Hunkar Iskelesi Treaty on the Ottoman-British Relations

Fatih GENCER*

Öz

1831 yılında isyan eden Kavalalı Mehmet Ali Paşa, ordusunu Kütahya'ya kadar sevk ederek İstanbul'u tehdit etmeye başlamıştı. Oldukça zor durumda kalan Sultan Mahmut, Ruslardan yardım istemek zorunda kalmış, Mısır sorunu çözüldükten sonra Ruslarla Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı imzalamıştı. Mısır Valisi'nin başkaldırısına başlangıçta kayıtsız kalan İngiltere, çıkarları açısından büyük bir tehdit olarak gördüğü antlaşmaya şiddetle tepki gösterdi. Bu süreçte Rusların antlaşmaya dayanarak tekrar İstanbul'a asker sevkini önlemek için Osmanlı Devleti'nin Mehmet Ali Paşa ile yeniden savaşa girmesini engellemeye çalıştı. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin güçlenmesi için Babiâli'ye her türlü desteği verdi. Böylece bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti'ni korumak İngiltere'nin devlet politikası haline geldi.

Anahtar Kelimeler: Hünkâr İskelesi, Mehmet Ali Paşa, Butenef, Ponsonby, Palmerston

Abstract

Kavalalı Mehmet Ali Paşa, who revolted in 1831, marched his army as far as Kütahya and started to threaten Istanbul. Sultan Mahmut, who was in a grave situation, had to ask for Russian help and signed the Hünkâr İskelesi Treaty with the Russians after the Egyptian problem was resolved. Although England remained indifferent to the rebellion of the Governor of Egypt at first place, she reacted severely to the treaty, which she saw as a threat to her interests. During this process, she tried to stop the Ottoman State from going to war against Mehmet Ali Pasha again, in order to stop the Russians from sending military forces to Istanbul on the grounds of the treaty. In the meantime, she supported the Sublime Porte in

* Yrd. Doç. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, fatihgencer13@hotmail.com

any way possible to help the Ottoman State gain strength. Thus, protecting the Ottoman State became the state policy of England after this point in history.

Key Words: *Hunkar Iskelesi, Mehmet Ali Pasha, Butenef, Ponsonby, Palmerston*

Giriş

Kavalalı Mehmet Ali Paşa 1831 yılında isyan edip, ordusunu Anadolu'ya sokması sonrasında bütün Avrupa'yı içine çeken büyük bir kriz ortaya çıkmıştı. İngiltere başlangıçta, Yakın Doğu'da gelişen olaylara pek karışmamış, hatta Osmanlı Devleti'nin yardım isteğini geri çevirerek, gelişmeleri uzaktan seyretmeyi tercih etmişti. Osmanlı Devleti'nin bir anda çöküşünü kendi çıkarları açısından sakıncalı bulan Ruslar ise Babiâli'ye yardım teklifinde bulunmuşlardı¹. Sultan II. Mahmut, Mısır kuvvetlerinin Kütahya'ya girmesine kadar Rusların yardım önerisine sıcak bakmamış, İbrahim Paşa başkenti tehdit etmeye başlayınca Rus askerinin İstanbul'a gelmesine razı olmuştu. Sonuçta 20 Şubat 1833'te Rus donanmasına ait savaş gemileri İstanbul Boğazı'na girip Büyükdere önlerinde demirledi. Bu durumdan son derece rahatsız olan Fransız ve İngiliz diplomatlar, Rusların biran evvel İstanbul'u terk etmesi için İbrahim Paşa'nın ilerleyişini durdurmaya gayret ederlerken, Nisan ayının başlarında Amiral Komani komutasında bir Rus filosu daha Boğaziçi'ne girdi. Son gelenlerle birlikte on bir tabur piyade, sekiz bölük süvariden oluşan Rus kuvvetlerinin sayısı on bini aştı².

Boğazdaki Rus askerlerinin sayısının artmasıyla birlikte Mısır sorunu ortaya çıktığından bu yana sessiz kalan İngiltere, meseleye doğrudan müdahil olmaya başladı. İngiliz Hükümeti Rusların bir an evvel boğazlardan çıkmasını istiyordu. Bu amaçla Mehmet Ali Paşa'yı anlaşmaya zorlamak için Fransızlarla birlikte İskenderiye'ye³ ve boğazlardaki Rus varlığından rahatsız olduğunu göstermek için Çanakkale Boğazı önlerine savaş gemilerini sevk etti⁴. Avrupalı devletlerin bu girişimleri Rusları İstanbul'dan çıkarmak için yeterli olmadı. Nitekim Ruslar Mısır askeri Anadolu'dan çekilmediği müddetçe kendilerinin İstanbul'dan ayrılmasının söz konusu olmayacağını duyurmuşlardı⁵.

¹ Bayram Soy, "Lord Palmerston'un Osmanlı Toprak Bütünlüğünü Koruma Siyaseti", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, Sayı:7, Güz 2007,s.146-147.

² *Takvim-i Vekayi*, Defa, 57, 18.Z.1248

³ Gilbert Sinoué, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa Son Firavun*, (Çev. Ali Cevat Akkoyunlu), Doğan Kitap, İstanbul 1999, s.323.

⁴ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, TTK, Ankara 1997.s.205.

⁵ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA),Hatt-ı Hümayûn (HAT), 909/ 39798-A, 29.Z.1248 (1833)*

Mayıs ayı başında İngiltere'nin yeni büyükelçisi Lord Ponsonby İstanbul'a ulaştı. Bu sırada Babiâli ile Mehmet Ali Paşa arasında durum oldukça kritikti. Sultan Mahmut Adana'yı bırakmak istemediği için İbrahim Paşa Kütahya'dan ayrılmayı reddediyordu. Rusların bir an evvel İstanbul'dan ayrılmasını isteyen Ponsonby, Adana'nın tevcih edilerek meselenin bitirilmesi konusunda Osmanlı yetkililerine baskı yapmaya başladı⁶. Müzakerelerin Adana meselesinde düğümlenmesi nedeniyle Padişah bir karar vermek zorundaydı; ya Adana'yı verecekti veya yeniden büyük bir savaş riskini göze alacaktı. Sultan Mahmut devletini yeni bir bilinmeze sürüklemektense, Adana'nın İbrahim Paşa'nın yönetimine verilmesine razı oldu⁷.

İngiltere'nin Hünkâr İskeleyi Antlaşması'na Tepkisi

Mehmet Ali Paşa ile uzlaşma sağlandığı esnada Rus İmparatoru tarafından özel yetkilerle donatılmış olan Kont Orlof, fevkalade büyükelçi olarak İstanbul'a gönderildi. Orlof'un asıl vazifesi Rus menfaatlerini koruyacak bir antlaşma imzalamaktı⁸. Bu sırada tüm dikkatler Mısır ordusunun üzerindediydi. Babiâli kadar Fransız ve İngilizler de bir an evvel Mısır ordusunun Toroslara aşmasını dört gözle bekliyordular. Adana'nın kendi yönetimine verilmesinden sonra çekilmeye başlayan İbrahim Paşa, Mayıs'ın 28'inde Konya'ya, Haziran'ın 2'sinde de Karaman'a ulaştı⁹. 11 Haziran'da Gülek Boğazı'nı geçip görev yeri olan Adana'ya ulaşacağı bilgisini verdi. Sonuçta Haziran'ın ortalarına doğru Mısır kuvvetlerinin tamamı Anadolu'dan ayrılmış oldu¹⁰.

İbrahim Paşa çekilmeye başladığı esnada Osmanlı-Rus ittifak antlaşması metni hazırlanmış, geriye sadece resmen imzalanması kalmıştı. Sultan Mahmut Vezir Hüsrev Mehmet Paşa, Asâkir-i Hassa Müşiri Fevzi Ahmet Paşa ve Reisülküttab Mehmet Akif Efendi'yi antlaşmayı imzalamaya yetkili murahhaslar olarak tayin etti. Rus tarafında ise fevkalade büyükelçi Kont Aleksî Orlof ile Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi Butenef görevlendirilmişti. Böylece 8 Temmuz 1833'te Hünkâr İskeleyi Antlaşması olarak bilinen Osmanlı-Rus İttifak Antlaşması imzalandı¹¹. Konumuz açısından antlaşmanın iki önemli maddesi bulunmaktadır. Bunların ilkinde; karşılıklı yardım ilkesi

⁶ G.H. Bolsover, "Lord Ponsonby and the Eastern Question (1833-1839)", *The Slavonic and East European Review*, Vol.13, No.37 (jul 1934), s.99.

⁷ *BOA, HAT*, 369/20346, 29.Z.1248

⁸ Bolsover, a.g.m, s.99.

⁹ *BOA, HAT*, 1167/46155-A, 29.Z.1249 (1833)

¹⁰ *BOA, HAT*, 361/20096-B, 22.M.1249 (22 Mayıs 1833).

¹¹ *BOA, HAT*, 1045/43186, 19.S.1249, (8 Temmuz 1833); Ahmed Lütfî Efendi, *Vakanivîs Ahmed Lütfî Efendi Tarihi*, Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları, IV-V, İstanbul 1999,s.811.

gereğince Rusya, Osmanlı Devleti'nin istikrar ve istiklalini temin etmek arzusunda olduğunu ifade ediyor ve Babıâli yardım talebinde bulunursa istenilen miktarda kara ve deniz gücü göndermeyi vaat ediyordu (madde 3). Avrupalı devletleri, özellikle İngiltere'yi endişeye sevk edecek olan antlaşmanın gizli maddesiydi. Buna göre Osmanlı Devleti askeri yardım yapmak yerine, gerektiğinde Rusya lehine Çanakkale Boğazı'nı kapatacak ve her ne sebeple olursa olsun yabancı savaş gemilerinin boğazlara girmesine müsaade etmeyecekti¹².

Antlaşma imzalandıktan iki gün sonra yani 10 Temmuz'da Rus askeri İstanbul'dan ayrılmaya başladı. Dönüş hazırlıklarına koyulan Kont Orlof'u 13 Temmuz'da Sultan Mahmut huzuruna kabul ederek, ona Rus İmparatoru'na takdim edilmek üzere bir mektup verdi. Orlof, Padişaha veda ettikten sonra 14 Temmuz'da İstanbul'dan ayrıldı. Böylece Rusların İstanbul'da herhangi bir askeri varlığı kalmamış oldu¹³.

Osmanlı-Rus ittifakı her ne kadar gizlenmeye çalışılmışsa da İngiliz Büyükelçi Ponsonby, Babıâli'deki adamları vasıtasıyla Hünkâr İskeleyi Antlaşması'nın sonuçlandırıldığını öğrendi. Reis Efendi gizli tutulacağına dair söz vermişse de gizli maddeyi silerek antlaşma metnini Ponsonby'ye gönderdi. Ancak Ponsonby gizli maddeyi de içeren antlaşma metnini Vogorides vasıtasıyla elde edip, iki kopyayı da 12 Temmuz'da Palmerston'a iletti¹⁴. Rusya oldukça yakın ilişkileri bulunduğu Avusturya'yı antlaşma ile ilgili bilgilendirmiş, Fransa da antlaşma metninin kopyasını elde etmişti. Sonuçta bütün Avrupa kısa sürede antlaşmadan haberdar oldu. Saklanacak bir şey kalmadığından Rus Dışişleri Bakanı Neslord, artık antlaşmayı gizlemenin bir anlamı kalmadığını 20 Temmuz'da Babıâli'ye bildirdi¹⁵.

Osmanlı yönetimi başlangıcından beri antlaşma maddelerinin duyurulması taraftarıydı. Ancak Ruslarla yapılan ittifakın büyük tepkilere yol açacağını da ortadaydı. Bu nedenle İngilizlerin ve Fransızların endişeye kapılmasına meydan vermemek için antlaşmanın tek amacının asayişin sağlanması olduğunu ilan edilecekti¹⁶. Ancak yetkililer gizli maddenin açıklanıp açıklanmaması konusunda tereddüde düşmüşler ve bu konuda Rus elçisi Butenef'in fikrini almak istemişlerdi. Sonuçta özellikle Butenef'in telkinleriyle gizli maddenin bir süre daha açıklanmamasına karar verildi¹⁷.

¹² BOA, HAT, 1169/46234-A, 25.R.1249, (11 Eylül 1833); *Muâhedât Mecmûası, IV*, TTK, Ankara, 2008, s.90-93; Ahmed Lütfi Efendi, *a.g.e.*, s.768-769.

¹³ *Takvim-i Vekayi*, Defa 63, 8.Ra.1249.

¹⁴ Bolsover, *a.g.m.*,s.101.

¹⁵ BOA, HAT, 1045/43183-A, 29.Z.1249 (1833).

¹⁶ BOA, HAT, 1168/46195-A, 29.Z.1249 (1833).

¹⁷ BOA, HAT, 948/40772, 29.Z.1249 (1833).

Daha önce belirtildiği üzere Rus donanması İstanbul'a girdiğinde İngiliz ve Fransız savaş gemileri Çanakkale Boğazı önlerine gelmişlerdi. Ancak Ruslar çekildikten sonra bile savaş gemileri Bozcaada önünde beklemeyi sürdürmüşlerdi. İngiliz ve Fransızların tepkilerinin savaşa sebep olmasından endişelenen Osmanlı yetkilileri, bu durumu 24 Temmuz 1833'te Babıâli'de düzenlenen bir meşveret meclisinde ele aldılar¹⁸. Rus elçisi Butenef'in de onayı alındıktan sonra donanmalarının neden Bozcaada önünde beklediği elçilere soruldu. İngiliz elçilik tercümanı Pisani, Babıâli'nin sorusuna; İngiltere Devleti'nin gerekli gördüğü için savaş gemilerinin boğazlar önünde bekletildiği cevabını verdi. Sonra da Ponsonby'nin antlaşmayı ve gizli maddeyi zaten bildiğini, ittifak gereği İngiltere ile Rusya savaşarlarsa, Osmanlı'nın İngiliz donanmasının boğazlara girişini engelleyeceğini söyledi. Fransa elçiliği tercümanı da gizli maddenin bilindiğini ifade eden bir cevap verdi. Böylece Osmanlı yetkilileri hem İngilizlerin hem de Fransızların gizli maddeden haberdar olduklarını anladılar. Bu devletlerin meseleyi büyütmemeleri için gizli maddenin açıklanması gerekiyordu. Ancak yine yetkililer Butenef'in bu konudaki düşüncelerini öğrenmek istediler¹⁹. Butenef, Reis Efendi'ye Avrupalı devletler antlaşma ile ilgili sorular sorduktan sonra bu konunun açıklanmasının daha uygun olacağını söyledi. Ancak gizli maddenin açıklanmaması gerektiğini, sadece antlaşmada İngiltere veya Fransa aleyhine bir madde bulunmadığını ifade etmenin yeterli olduğunu vurguladı²⁰.

Aslında ortada gizlenecek bir şey kalmamış, antlaşmanın bütün ayrıntıları Avrupalı devletlerin malumu olmuştu. Buna rağmen İngilizler yine de gizli maddenin açıklanması için Babıâli'ye sürekli baskı yapmaya başlamışlardı. İngiltere'nin tepkisi nedeniyle Rusya gizli maddeyi açıklamaya karar verdi. Rus Dışişleri Bakanlığı konu ile ilgili resmi bir yazıyı Londra elçisi vasıtasıyla İngiliz Hükümeti'ne iletti²¹.

Osmanlı ve Rus yetkililer her ne kadar Hünkâr İskeleye Antlaşması'nda İngiltere ve Fransa aleyhine bir madde olmadığını, ittifakın savunma amaçlı olduğunu söyleseler de bu konuda Avrupalı devletleri ikna edemediler. Özellikle İngiltere antlaşmaya şiddetle itiraz etti. İngiliz Hükümeti, Rusya'nın ittifakı bahane edip, Osmanlı'nın iç ve dış meselelerine zorla müdahaleye kalkışmasından endişeleniyordu. Bu nedenle İngiltere'nin gerektiğinde Hünkâr İskeleye Antlaşması'nı yok sayarak hareket edeceğini ilan etti²². 26 Ağustos'ta İngiliz Elçisi Ponsonby Osmanlı-Rus İttifak

¹⁸ Ahmed Lütfi Efendi, *a.g.e.*, s. 776-777.

¹⁹ *BOA, HAT*, 948/40772, 29.Z.1249, (1833).

²⁰ *BOA, HAT*, 1124/ 44969, 29.Z.1249, (1833)

²¹ *BOA, HAT*, 1040/43061, 29.Z.1250, (1833).

²² Bolsover, a.g.m., s.101.

Antlaşması nedeniyle hükümetinin protestosunu Babıâli'ye takdim etti²³. Aynı tarihte Fransız Elçisi Roussin'de aynı gerekçe ile Osmanlı Devleti'ni protesto etti²⁴. Söz konusu devletler Petersburg'daki elçileri aracılığıyla protestolarını Rus hükümetine de iletiler²⁵.

İngilizlere göre bu antlaşma o denli tehlikeliydi ki Ruslar elde ettikleri yeni imkânlarla hem Osmanlı Devleti'nin sonunu getirebilirler, hem de İngiltere'nin çıkarlarına ölümcül darbeler vurabilirlerdi. Bu nedenle İngiltere'de; zamanında Osmanlı Devleti'ne yardım etmemenin büyük bir hata olduğunu kanaati oluştu. Arthur Wellesley (Lord Wellington), Başbakan Lord Grey'i İngiltere'nin kadim dostu olan Devlet-i Aliye'ye Mısır sorununda yardım etmeyip, Mehmet Ali Paşa'nın ilerlemesine ve Osmanlı Devleti'nin Rusya'dan yardım istemesine sebep olmakla suçladı²⁶. Palmerston ise zamanında Sultan Mahmut'un yardım talebine kayıtsız kalınmasını İngiliz hükümetinin korkunç hatası diye nitelendirdi. Hatta ona göre İngiltere tarihinin hiçbir döneminde Lord Grey kabinesinin yaptığı gibi bir hataya düşülmemiştir²⁷. Hünkâr İskelesi Antlaşması sonrasında İngiltere, Osmanlı Devleti'nin varlığını sürdürmesinin kendisi için ne kadar elzem olduğunu anladı. Bu tarihten sonra bir yandan Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne müdahale etmesini engellemeye gayret ederken, diğer yandan da Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı ortadan kaldırıp yeni bir antlaşma ile boğazları kendisi açısından güvence altına almaya çalışacaktı²⁸.

İngilizler antlaşmayı protesto ettikten sonra Kâhya Efendi 11 Eylül'de sultanın istediği şekilde antlaşma yapmaya hakkı olduğunu söyledi ve antlaşmanın savunma amaçlı imzalandığını ifade edip gizli maddeyi Ponsonby'e gönderdi²⁹. Ama gizli madde; Osmanlı Devleti'nin gerektiğinde Akdeniz Boğazı'nı kapatacağı ve herhangi bir bahane ile yabancı savaş gemilerinin boğaza geçişine izin vermeyeceği şeklinde özetlenmişti³⁰. Yani antlaşmanın orijinalinde geçen Osmanlı Devleti'nin gerektiğinde Rusya Devleti lehine boğazları kapatacağı³¹ ibaresini bir bakıma sansürlemişti.

Aslında 1809 tarihli Kala-i Sultaniye Antlaşması'nın 11. Maddesi boğazları zaten savaş gemilerine kapatmıştı³². Ponsonby haklı olarak neden

²³ BOA, HAT, 1166/46123-A, 29.Z.1249 (1833).

²⁴ BOA, HAT, 1166/46123-B, 29.Z.1249, (1833).

²⁵ BOA, HAT, 1044/43171, 29.Z.1249 (1833).

²⁶ BOA, HAT, 360/20057, 29.Z.1248 (1833).

²⁷ Armaoğlu, a.g.e., s.202.

²⁸ R.L. Baker, "Palmerston on the Treaty of Unkiar Skelessi", *The English Historical Review*, Vol. 43, No. 169 (Jan.1928), s.84.

²⁹ Bolsover, a.g.m., s.101

³⁰ BOA, HAT, 1169/46234-A, 25.R.1249,(11 Eylül 1833).

³¹ *Muâhedât Mecmûası*, IV, s.92

³² *Muâhedât Mecmûası*, I, s.268-269.

savaş gemilerinin boğazlardan geçişini engellemek için yeni bir antlaşmaya ihtiyaç duyulduğunu sorguluyordu. Üstelik gizli maddede geçen “gerektiğinde” kelimesinin hangi durumları ifade ettiği ayrı bir soru işaretiydi. Tüm bunları üst üste koyan Ponsonby şu sonuca ulaşıyordu ki Hünkâr İskeleye 1809 antlaşmasını ihlal edip Rusya’ya yeni haklar veriyordu. Bu nedenle Ponsonby antlaşmadaki “gerekli” kelimesinin açıklanmasını Babıâli’den talep etti. Reis Efendi antlaşmanın Mehmet Ali’ye karşı imzalandığını söylese de İngiliz Elçilik tercümanı Pisani gizli maddede geçen “yabancılar” ifadesinden Mehmet Ali Paşa’nın anlaşılmadığını söyledi³³. Ponsonby daha sonra şu uyarıda bulunmayı da ihmal etmedi; İngiliz Hükümeti, Osmanlı Devleti’nin Ruslar tarafından kontrol edilmesinden, İstanbul’da Mehmet Ali Paşa’yı görmeyi tercih edecekti³⁴.

Osmanlı yönetimi Avrupalı devletlerin tepkilerinden daha çok Rusya’nın tavrından çekiniyordu³⁵. İngiltere ve Fransa antlaşmaya son derece kızmış olsalar da onların harekete geçmesi için Rusya’nın fiilen Osmanlı Devleti’ne müdahale etmesi gerekiyordu. Bu devletler, Mehmet Ali Paşa’nın kıpırdamasına bile fırsat vermeyeceklerinden, bu durumda yapılacak tek şey Rusya’nın ihtiyatlı davranmasını sağlamaktı. Ayrıca Rusların gizli gündemleri olmadığı ve antlaşmanın saldırıya değil savunmaya yönelik olduğu konusunda Avrupalı devletleri temin etmesi gerekmektedir. Bu nedenlerden ötürü Babıâli, Rusya’dan Hünkâr İskeleye Antlaşması ile ilgili Avrupa devletlerini yatıştırmaya yönelik mesajlar vermesini istedi³⁶. Osmanlı-Rus ittifakının sebep olduğu gerginlik Rusya’yı da epey endişelendirmişti. Üstelik Rus Hükümeti Babıâli’ye tam olarak güvenemiyor, antlaşma yükümlülüklerini yerine getirmeyerek boğazları İngiliz ve Fransız donanmalarına açmasından korkuyordu. O kadar ki Ruslar savaş hazırlıklarına bile başlamışlardı³⁷.

Muhtemelen hem Babıâli’nin telkinleri hem de dönemin siyasi şartları gereği Rus yetkililer boğazların kapalılığı ilkesini benimsedikleri yönünde teminat vermek zorunda kaldılar³⁸. Hatta bu amaçla yaptıkları açıklamada boğazların *şediden mesdûd* olacağı tabirini kullanmışlardı³⁹.

Rusya’nın teminatına rağmen İngilizlerin ikna olması mümkün değildi. Rusya kaos halinde veya herhangi bir isyan zamanında sadece İstanbul’a

³³ Norman Anick, *The Embassy of Lord Ponsonby to Constantinople 1833-1841*, Ph.D, McGill University, Montreal 1970, s.58-59.

³⁴ Bolsover, a.g.m., s.102.

³⁵ *BOA, HAT*, 1044/43171, 29.Z.1249 (1834).

³⁶ *BOA, HAT*, 367/20308, 29.Z.1248 (1834).

³⁷ *BOA, HAT*, 1047/43218, 29.Z.1249, (1834).

³⁸ *BOA, HAT*, 1040/43061-B, 29.Z.1250, (1835).

³⁹ Ahmed Lütfi Efendi, *a.g.e.*, s.772.

değil, imparatorluğun her tarafına asker sevk etme imkânı elde etmişti. Üstelik bu tartışmalar sürdüğü sırada Mehmet Ali Paşa'nın adamlarının Arnavutluk, Basra ve Bağdat'ı karıştırmaya çalıştıkları duyulmuştu⁴⁰. Bağdat civarındaki İngiliz diplomatlar, Bağdat valisinin yönetimindeki toprakları muhafazada yetersiz kalması nedeniyle Sultan'ın Rusya'dan yardım istemesinden korkuyorlardı. Bu durumda Hünkâr İskeleyi Antlaşması uyarınca Rusya, Bağdat'a yani İngiltere'nin can damarı olan Hindistan'ın yakınına asker sevk edebilirdi⁴¹.

İngiltere'nin Osmanlı-Mısır Savaşını Önleme Çabaları

İngilizler, Sultan II. Mahmut'un Kütahya barışından asla memnun olmadığını, bu nedenle Osmanlı ordusu ile Mısır kuvvetlerinin eninde sonunda karşı karşıya geleceğini gayet iyi biliyorlardı. Ancak her ne pahasına olursa olsun bu savaşın muhakkak engellenmesi gerekiyordu. Palmerston, Fransızlarla birlikte hareket edilerek Mehmet Ali Paşa'nın kolaylıkla dizginleyebileceğini düşünüyordu. Bu durumda padişahı gözetim altında tutup onu savaştan alıkoymak vazifesi Ponsonby'e düşüyordu⁴². İngiliz hükümeti Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını ve bütünlüğünü korumasının, aynı zamanda Mısır meselesinin halledilmesinin tek yolunun Babiâli'nin ülke yönetiminde reformlara gitmesi olduğunu düşünüyordu. Bu nedenle 1834 yılı başlarında Ponsonby'e gönderilen talimatta; ondan ıslahat hareketlerine devam edilmesi için Türk hükümetinin teşvik edilmesi isteniyordu⁴³.

Hünkâr İskeleyi Antlaşması'nın imzalanması sürecinde İngiltere Babiâli nezdinden itibar kaybetmişti. Aslında Babiâli kadim dostu olarak nitelendirdiği İngiltere'nin kendisini en zor zamanında yalnız bırakmasına oldukça içerlenmişti. Ponsonby 1834 yılı başlarından itibaren İngiltere'nin imajını güçlendirmeye çalıştı. Bunun yanında Osmanlı yönetimine Rus yardımına dayanmaktansa kendi öz kaynaklarıyla güçlenmesi gerektiğini sürekli hatırlattı. Osmanlı Devleti'nin redif askeri teşkilatını kurduğu duyulunca bu durumdan oldukça memnun olan Palmerston, İngiltere'nin yeni oluşturulan askeri birliklerin geliştirilmesi için her türlü yardıma hazır olduğunu ve İngiliz Hükümeti'nin milisleri teçhiz için uygun fiyata tüfek tedarik edilebileceğini söyledi⁴⁴.

⁴⁰ Asad Jiprail Rustum, "Syria Under Mehmet Ali", *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, Vol 41, No.1 (october 1924), s.55.

⁴¹ *National Archive (NA), Foreign Office (FO)*, 78/245, Sir John Campbell to Colonel Taylor, 2 February 1834.

⁴² Baker, a.g.m., s.87-89.

⁴³ Frederick Stanley Rodkey, "Lord Palmerston and the Rejuvenation of Turkey 1830-1841", *The Journal of Modern History*, Vol.1, No.4 (Dec.1929), s.575.

⁴⁴ H. Bolsover, a.g.m., s.103-104.

Ponsonby bir yandan da Hünkâr İskeleyi Antlaşması'nın gizli maddesini Babiâli'nin nasıl yorumladığını öğrenmek istiyordu. Bu amaçla 9 Şubat 1834'te, Boğazlardan geçişlerde Rus savaş gemileri lehine nasıl bir düzenleme yapıldığını sordu. Reis Efendi 24 Şubat tarihli cevabında bu soruyu net olarak yanıtlamadı⁴⁵. Sadece antlaşmanın Osmanlı Devleti'nin Boğazlar üzerindeki hâkimiyetini teyit ettiğini ve hiçbir devletin aleyhine yapılmadığını, iddiaların aksine Babiâli'nin bütün devletlere eşit muamelede bulunacağını söyledi⁴⁶.

Ponsonby antlaşmanın Türkçe kopyası ile Rusça kopyası arasında bazı farkların olduğunu düşünüyordu. Nisan ayında tekrar Babiâli'ye resmi bir not ileterek gizli maddenin ne anlama geldiğini, Türkçe ve Rusça metinlerin neden birbirinden farklı olduğunu sordu⁴⁷. Öte yandan İngiliz elçi antlaşmayı imzalayan tarafların birbirine eşit olmadığını yani dolaylı yollardan da olsa zayıf olan Osmanlı Devleti'nin güçlü olan Rusya'nın himayesine girdiğini dile getirmişti. Babiâli tarafından İngiliz elçiliğine verilen yanıtta; antlaşma kopyalarının birbirinin aynısı olduğu, elçinin bahsettiği farklılıkların Türkçe metnin Fransızca'ya yanlış tercüme edilmesinden kaynaklandığı ifade edildi. Gizli madde ile ilgili olarak da Akdeniz Boğazı'nın kapatılmasının, Karadeniz sahiline hâkim olan devletlerin emniyetleri için alınmış ihtiyati bir tedbir olduğu açıklaması yapıldı. Ayrıca Osmanlı yönetimi kendilerini zayıf taraf olarak gösteren İngiliz elçisine tepki göstermeyi de ihmal etmedi. Babiâli, İngilizlerin tarihinde bunun gibi nice antlaşmalar olduğunu hatırlattıktan sonra, şimdiye kadar taraflardan birine zayıf denildiğine şahit olunmadığını dile getirdi⁴⁸.

Ponsonby sorusuna net yanıt alamasa da bir süreliğine Babiâli'yi bu konuda sıkıştırmaktan vazgeçti. Bu sırada İstanbul-İskenderiye arasındaki ilişkilerin kopmasına sebep olabilecek gerginlikler yaşandığından bütün zamanını muhtemel bir savaşı engellemeye ayırdı. Sultan Mahmut Suriye, Filistin ve Adana'nın geri alınması emelinden asla vazgeçmemiş⁴⁹, bu amaçla antlaşmadan kısa bir süre sonra eski sadrazam Reşit Mehmet Paşa'yı Mısırlılara karşı bir ordu kurması için 3 Kasım 1833 yılında Sivas Valiliğine atamıştı⁵⁰. 1834 yılı başlarında Padişah bir yandan Reşit Paşa'nın kuvvetlerini güçlendirmeye çalışırken, diğer yandan da Mısır valisinden 1832-1833 yıllarını kapsayan dönemin vergilerini istedi. Ancak Mehmet Ali

⁴⁵ NA, FO, 78/240, Ponsonby to Reis Effendi, 11 November 1834.

⁴⁶ BOA, HAT, 1174/46430-M, 29.Z.1250 (1834).

⁴⁷ Norman Anick, *a.g.e.*, s.76-77.

⁴⁸ BOA, HAT, 1169/46234-B, 1249, (1834).

⁴⁹ Ali Fuat, "Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, Numero 19(96) İstanbul Devlet Matbaası, 1928, s.111.

⁵⁰ *Takvim-i Vekayi*, Defa 71.

Paşa isyan yıllarına ait olan vergi borcunu ödemeyeceği konusunda ısrar ediyor, ödemelerini 1834 senesini başlangıç kabul ederek yapacağını bildiriyordu. Ortaya çıkan bir diğer sorun da Kütahya Anlaşması'nın belirlediği sınırların ötesinde yer alan Rakka Eyaleti'nin sancakları olan Urfa, Birecik ve Rumkale'ye Mısır askerinin sevk edilmiş olmasıydı⁵¹. Söz konusu eyaleti İbrahim Paşa'ya kaptırmak istemeyen Babıâli, bölgedeki askeri kudretini artırmak amacıyla Sivas'a takviye birlikler göndermişti⁵².

Osmanlı yönetiminin Mehmet Ali'yi sıkıştırmaya çalıştığı esnada, Mısır Valisi yeni ele geçirmiş olduğu Suriye'de bazı sıkıntılarla yüzleşmeye başladı. Mehmet Ali Paşa 1831-1833 isyan yılları arasında hazinesini tüketmiş, üstelik bu süreçte ordusu da hırpalanmıştı. Bu nedenle masraflarının karşılanması için acilen paraya ve ordusunu güçlendirmek için insan kaynağına ihtiyaç duymaktaydı. Mısır yönetiminin kaynak ihtiyacı Suriye ve Filistin'deki askerlerini kaçınılmaz olarak vergi tahsildarına dönüştürdü. Ancak Mısır memurları vergi toplanması esnasında özellikle Filistin bölgesinde önemli problemlerle karşılaştılar⁵³.

Mehmet Ali Paşa, Sultan Mahmut tahtta olduğu müddetçe İstanbul-İskenderiye arasında gerçek bir barışın hayata geçirilmesinin mümkün olmadığını gayet iyi biliyordu. Bu nedenle yeni ele geçirdiği toprakları savunmak için ordusunun mevcudunu artırmak zorundaydı⁵⁴. Ülke savunmasını tamamen Mısır'a yüklemenin, Mısır nüfusu için yıkıcı sonuçları olacaktı. Şartlar göz önüne alındığında Mısır yönetiminin Suriye ve Filistin'den asker toplamaktan başka çaresi yoktu⁵⁵. Bu nedenle Mehmet Ali Paşa'nın emriyle 1834 yılı başlarında söz konusu bölgelerde zorunlu askerlik sistemi uygulamaya kondu⁵⁶.

Filistin'de işler Mısır Valisi'nin umduğu kadar kolay yürümedi. Bölgede geniş halk kitlelerinin katılımıyla Mısır yönetimine karşı büyük bir isyan çıktı. Ahalinin zorunlu askerlik sistemine tepkisi o denli büyük olmuştu ki Mayıs ayının sonunda Filistin kontrol edilemez bir hale gelmişti⁵⁷. Binlerce Nabluslu, hazırlıksız yakaladıkları Mısır kuvvetlerini Kudüs yakınlarında sıkıştırmayı başardı⁵⁸. Haziran ayının sonunda Yafa ve Akka dışındaki bütün

⁵¹ Muhammed H. Kutluoğlu, *The Egyptian Question(1831-1841)*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1998, s.111-112.

⁵² *Takvim-i Vekayi*, Defa 80.

⁵³ D.A. Cameron, *Egypt in the Nineteenth Century or Mehemet Ali and His Successors Until the British Occupation in 1882*, London 1895, s.170.

⁵⁴ *NA, FO, 78/243*, Farren to Palmerston, 29 May 1834.

⁵⁵ *NA, FO, 78/245*, Campbell to Ponsonby, 10 June 1834.

⁵⁶ *NA, FO, 78/245*, Farren to Campbell, 8 May 1834.

⁵⁷ *NA, FO, 78/245*, Campbell to Ponsonby, 10 June 1834.

⁵⁸ *BOA, HAT, 1343/52488-F, 22.B.1250* (24 Kasım 1834).

Filistin, tümüyle isyancıların eline geçti⁵⁹. Üstelik Mısır kuvvetlerinin durumu ile ilgili sağlıklı bilgi elde edilemediğinden İbrahim Paşa'nın öldürüldüğüne dair rivayetler Avrupa başkentlerine kadar ulaştı⁶⁰.

İmparatorluk ordusunu birkaç kez dize getiren Mısır askerinin sıradan köylüler karşısında perişan olduğunu gören Sultan Mahmut, böyle bir fırsatın kaçırılmaması gerektiğini düşünüyordu⁶¹. Bu nedenle isyanın Filistin'den Suriye'nin geneline yayılması halinde Mehmet Ali Paşa'ya ölümcül bir darbe indirmek için Reşit Paşa'nın Halep'e girmesini planlamaktaydı. Hatta sultanın emriyle yetkililer muhtemel bir harekât için hazırlıklara bile koyulmuşlardı⁶². Yani İngiltere'nin istediği en son şey gerçekleşmek üzereydi. Sultan Mahmut, imparatorluğun güçlenmesi için hayata geçirilmesi gereken reformları bir tarafa bırakıp, savaş hazırlıklarına koyulmaya başlamıştı⁶³.

Ponsonby, fırsatı kaçırmak istemeyen Sultan'ın, Mehmet Ali Paşa'ya savaş ilan edeceğinden neredeyse emindi⁶⁴. Nitekim gelişmeler onu haklı çıkaracak gibiydi. Babıâli, Mehmet Ali Paşa'dan derhal Rakka Eyaleti'ni boşaltmasını istedi⁶⁵. İbrahim Paşa'nın ölümüne dair haberler üzerine Adana'yı Karaman Valisinin yönetimine bırakmaya karar verdi⁶⁶. Osmanlı yetkilileri biryandan da Lord Ponsonby ile görüşüp Adana yönetiminin başka bir valiye verilmesi ve Suriye'nin zorla Mehmet Ali'den alınmasının planlandığını ona iletmişlerdi. Padişahın tebaasının öldürülmesine daha fazla göz yummayacağını ve Filistinlileri kurtarmak için gerekli tedbirleri alacağını İngiliz elçisine bildirip, bu konuda İngiltere'den destek istediler⁶⁷. Ponsonby, destek konusunu İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünden yana olduğunu söyleyerek geçiştirdi. Osmanlı yönetimini savaştan vazgeçirmek için; Mehmet Ali Paşa'nın isyanı bastırmak amacıyla İskenderiye'den hareket etmek üzere olduğunu, Filistinlilerin Mehmet Ali'nin sahip olduğu yüz bin kişilik disiplinli ordusu ve çok sayıdaki eğitimli topçusuna karşı savaşı sürdüremeyeceğinin altını çizdi. Acele ile herhangi bir girişimde bulunulmasının Osmanlı Devleti'nin bütünlüğü için oldukça riskli olduğunu vurgulayıp, gelişmelerin İngiltere ve Fransa ile birlikte

⁵⁹ Kutluoğlu, *a.g.e.*, s.114.

⁶⁰ *BOA, HAT*, 451/22362, 23.Za.1250(23 Mart 1835).

⁶¹ *BOA, HAT*, 1170/46289, 29.Z.1250 (1835).

⁶² *BOA, HAT*, 367/20178/A, 29.Z.1248 (1835).

⁶³ Bolsover, *a.g.m.*, s.104.

⁶⁴ *NA, FO*, 78/237, Ponsonby to Colonel Campbell, 23 July 1834.

⁶⁵ *BOA, HAT*, 360/20065-C, 29.Z.1249 (1834); *BOA, HAT*, 360/20065-D, 29.Z.1249 (1834).

⁶⁶ *BOA, HAT*, 383/20609, 29.Z.1250 (1834).

⁶⁷ *BOA, HAT*, 1170/46289, 29.Z.1250; Saffet, "Mısır Meselesine Dair", *Türk Tarihi Encümeni Mecmuası*, 1 Temmuz 1926 Numero 16(93), s.247.

değerlendirilmesi tavsiyesinde bulundu. Bunların yanında eğer savaş çıkar ve Sultan Rusların yardımını kabul ederse, İngiltere'nin mecburen Mehmet Ali Paşa'nın yanında yer alacağına dikkat çekerek, Babıâli'yi tehdit etmeyi de ihmal etmedi⁶⁸.

Reis Efendi, bir daha asla Ruslardan yardım isteyip kendilerini küçük duruma düşürmeyeceklerinin altını çizdi. Ayrıca zamanında çaresizlikten Ruslara müracaat edildiğini, hasta bir adamın kendisini ölümden kurtaracak her kim olursa ona başvurmasının ve tedavi için verilen acı ilacı yutmasının son derece doğal olduğunu söyledi⁶⁹. Buna karşılık Ponsonby, işlerin yolunda gitmemesi halinde, Rusların tekrar İstanbul'a asker sevk edecekleri endişesini dile getirdiğinde, Reis Efendi Rusya'nın savaşa katılmayacağına dair ona güvence verdi⁷⁰.

Babıâli bir yandan İngilizlerden diplomatik destek almaya çalışırken, diğer yandan Sivas Valisi Reşit Paşa'nın isteği üzerine Mısırlılara karşı kullanılacak destek kuvvetleriyle topçu birliklerini bölgeye sevk etmekteydi⁷¹. Mehmet Ali Paşa'nın şüphelenmesini engellemek için, Kürt aşiretlerini kontrol altına almakla görevlendirilen Reşit Paşa'nın kuvvetlerinin takviye edilmesi amacıyla bölgeye asker sevk edildiği ilan edildi⁷².

Filistin isyanı nedeniyle İngilizler son derece kaygılıydılar. Babıâli'nin dizginlenememesi durumunda ortaya çıkacak yeni bir krizin bütün Avrupa'yı savaşa sürüklemesinden çekiniyorlardı. Hatta Rusların padişahı cesaretlendirerek savaş çığırtkanlığı yaptıklarını bile düşünüyorlardı⁷³. Ruslara düşman nazarıyla bakan ve onlara asla güvenmeyen Ponsonby, hükümetine İngiliz donanmasının boğazlardan geçip İstanbul önlerine gelmesini şiddetle ve ısrarla tavsiye ediyordu. Palmerston, İngiltere'yi maceraya sürüklemeye ihtimali olan bu tavsiyeye pek sıcak bakmadı. Ona göre Hünkâr İskeleyi Antlaşması nedeniyle, İngiliz donanmasının boğazlardan geçişine izin verilmeyebilirdi. Bu durumda ya donanma geri dönmek zorunda kalacak ve İngiltere bölgedeki nüfuzuyla birlikte itibarını da kaybedecekti, ya da Türklere savaş ilan etmek zorunda kalınacaktı. Sonunun ne olacağı kestirilemeyen bir harekete girişmektense, Akdeniz'de güçlü bir

⁶⁸ NA, FO, 78/237, Ponsonby to Palmerstone, 24 July 1834; BOA, HAT, 1170/46289, 29.Z.1250 (1834).

⁶⁹ NA, FO, 78/237, Ponsonby to Palmerston, 16 August 1834.

⁷⁰ NA, FO, 78/237, Ponsonby to Palmerstone 22 July 1834.

⁷¹ BOA, HAT, 383/20609-C, 11.R.1250(17 Ağustos 1834).

⁷² NA, FO, 78/238, Brant to Ponsonby, 14 August 1834; BOA, HAT, 383/20609-B, 11.R.1250(17 Ağustos 1834).

⁷³ NA, FO, 78/237, Ponsonby to Campbell, 23 July 1834.

donanma bulundurulmasının izlenecek en doğru politika olduğunu düşünüyordu⁷⁴.

İngilizlerle benzer kaygıları taşıyan Fransızlar da Osmanlı Devleti'nin Suriye'ye ordularını sevk etmemesi için yoğun çaba sarf ediyordu⁷⁵. İngiliz ve Fransızların beklentilerinin aksine aslında Rusya da savaş istemiyor, Hünkâr İskeley Antlaşması ile elde ettiği kazanımları ancak barışın sürdürülmesiyle muhafaza edebileceğini düşünüyordu⁷⁶. Nitekim Babiâli isyan başladığı zaman Filistinlilere silah tedarik edilmesi için Rusya'dan yardım istediğinde, Ruslar Sultan Mahmut'u sinirlendirecek bir cevap vererek; Osmanlı Devleti'nin savaşı başlatan taraf olması durumunda Rusya'nın Babiâli'ye yardım etmeyeceğini, ittifak antlaşmasının savunma amacıyla imzalandığını açıkça beyan ettiler⁷⁷. Avrupalı devletlerin baskıları neticesinde Osmanlı yetkilileri mecburen de olsa beklemeye koyulmuşlardı. Sonuçta Mısır kuvvetleri 1834 yılı Ağustos ayı ortalarında Filistin'deki isyanı bastırdı ve özellikle İngiltere'nin yoğun çabasıyla padişahın yeni bir maceraya atılması engellenmiş oldu. Sultan Mahmut bu süreçte Ruslardan yardım alamadığı için büyük bir hayal kırıklığına uğradı. Bu nedenle Filistin isyanı sonrasında Babiâli üzerindeki Rus nüfuzunun da zayıflamaya başladığı söylenebilir. Nitekim Ponsonby bu tarihten sonra üst düzey Osmanlı bürokratlarının İngiltere ve Fransa ile daha yakın olmayı arzu ettiklerini rapor etmişti⁷⁸.

Mehmet Ali Paşa Filistin isyanını bastırdıktan sonra eli güçlendiğinden Rakka Eyaleti'ni boşaltmaya ve vergilerini ödemeye bir türlü yanaşmıyordu. Buna karşılık Babiâli de savaş hazırlıklarına devam ediyordu⁷⁹. 1834 Eylül'ünde Mehmet Ali Paşa Avrupalı devletlerin baskılarından kurtulmak ve bunların dikkatlerini başka yöne çevirmek için bağımsızlık fikrini ortaya atmaya karar verdi⁸⁰. Bu düşüncesini 3 Eylül'de Bogos Bey vasıtasıyla İngiltere'nin İskenderiye konsolosu Campbell'e bir mesajla ilettili. Bu mesajında İngiliz Hükümeti'nden ya savaşmasına izin verilmesini ya da bağımsızlığını ilan etmesi konusunda desteklenmesini istedi. Bağımsızlık gerekçesini ise; Sultan Mahmut'un Suriyelileri kendisine karşı isyan etmeleri için kışkırtması ve Reşit Paşa'nın komutasındaki birliklerin Suriye sınırında tehdit vari hareketlerde bulunması olarak gösterdi⁸¹.

⁷⁴ Norman Anick, *a.g.e.*, s.81.

⁷⁵ *NA, FO, 78/237*, Ponsonby to Palmerston, 25 July 1834.

⁷⁶ Kutluoğlu, *a.g.e.*, s.116.

⁷⁷ *NA, FO, 78/238*, Ponsonby to Palmerston 20 August 1834.

⁷⁸ *NA, FO, 78/237*, Ponsonby to Palmerston, 16 August 1834.

⁷⁹ *NA, FO, 78/238*, Ponsonby to Palmerston, 26 August 1834.

⁸⁰ *BOA, HAT, 377/20483*, 29.Z.1250 (1834)

⁸¹ Kutluoğlu, *a.g.e.*, s.118-119.

Kanaatimizce bu dönemde Babîâli'nin giriştiği reform hareketleri önündeki en büyük engel Mehmet Ali Paşa'nın hayalleriydi. Nitekim Mısır Valisi'nin bağımsızlığını ilan edeceği duyulunca Osmanlı Devleti bu kez daha kapsamlı savaş hazırlıklarına girişti ve kaynaklarının önemli bir kısmını ordunun gereksinimlerinin karşılanmasına harcadı. Böylece devletin güçlenmesi için elzem olan ıslahatlar yine sekteye uğradı⁸².

Mısır Valisi'nin kuyuya attığı taş, İngiltere'nin neredeyse kâbusu olan savaş ihtimalini ve Rusya'nın yeniden Osmanlı Devleti'ne müdahale etme olasılığını tekrar ortaya çıkardı. Bunun içindir ki İngiliz hükümeti Bogos Bey'in mesajına şiddetle tepki gösterdi. İngiltere, paşanın saldırıya geçmesine ya da bağımsızlığını ilan etmesine kesinlikle müsaade etmeyecekti. Bu amaçla İngiliz hükümetinin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünden yana olduğu açıklandı. Bağımsızlık düşüncesinin hayata geçirilmesinin ölümcül sonuçları olacağı hatırlatıldıktan sonra, Mehmet Ali Paşa'dan derhal Fırat Nehri'nin ötesindeki toprakları boşaltması ve İstanbul'a vergisini ödemesi istendi⁸³.

1834 Eylül'ünde Mısır kuvvetleri ile Osmanlı ordusunun savaşa hazırlandıkları ve her iki tarafında sınıra asker sevk ettiği haberleri İstanbul'a ulaştı. Hatta İngiltere'nin Tarsus'ta bulunan diplomatı; Urfa yakınlarında savaşın başladığını 19 Eylül'de Osmanlı birliklerinin Mısırlıları yenilgiye uğratarak Urfa'ya girdiğini haber verdi⁸⁴. Daha sonra muharebe ile ilgili gelen haberlerin doğru olmadığı anlaşıldıysa da durumun tahmin edilenden daha ciddi olduğunu kavrayan Avrupalı diplomatlar, Osmanlı-Mısır ihtilafında bir orta yol bulup, vergi borcunun affedilmesi şartıyla Urfa'nın boşaltılması formülünü ileri sürdüler. Mısır Valisi söz konusu öneriyi sıcak bakıyordu. Osmanlı yönetiminin 1832-1833 yılları vergisinden vazgeçmesi halinde Urfa meselesinin kolaylıkla çözülebileceğini Avrupalı diplomatlara ilettiler. Mısır'ın bağımsız olacağı korkusu vergi sorununda Babîâli'nin de yumuşamasına sebep olmuştu⁸⁵. Yetkililer Sultan Mahmut'un onayını aldıktan sonra Urfa'nın geri verilmesi koşuluyla vergi borcunun affedildiğine dair Mehmet Ali Paşa'ya iletmek üzere bir yazı kaleme aldılar⁸⁶. Sonuçta taraflar uzlaştı; Urfa Babîâli'ye teslim edilecek ve Mısır Valisi yönetiminde bulunan eyaletlere karşılık yıllık on altı milyon kuruş vergi ödeyecekti⁸⁷. Böylece İngiltere'nin çabalarıyla yine büyük bir kriz

⁸² NA, FO, 78/238, Ponsonby to Palmerston 15 Semptember 1834.

⁸³ NA, FO, 78/244, Foreing Office to Campbell, 26 October 1834.

⁸⁴ NA, FO, 78/239, Stevens to Cartwright, 19 October 1834.

⁸⁵ BOA, HAT, 367/20253.29.Z.1249 (1834)

⁸⁶ Takvim-i Vekayi, Defa 94.

⁸⁷ Bolsover, a.g.m., s.105.

atlatılmış oldu. Prensipde alınan bu kararların hayata geçirilmesi biraz gecikse de neticede Mısırlılar 1835 Ocak'ında Urfa'yı Osmanlı Devleti'ne teslim ettiler⁸⁸.

1834 yılı sonlarında Padişah ile Mısır Valisi arasındaki sorunların tümü çözümlenmiş gibi görünüyordu. Üstelik bu tarihten itibaren Rusya'nın öncelikli meselesi Kafkasya halklarına boyun eğdirmek olmuştu. Tüm bu gelişmelere rağmen Hünkâr İskeleye Antlaşması yürürlükte olduğu müddetçe Ponsonby'nin Osmanlı Devleti'nin geleceği konusundaki endişeleri son bulmayacak, İngiliz elçisi bu antlaşmayı ortadan kaldırmak için elinden gelen her şeyi yapacaktı. Ona göre bu sıralar Rusya, Osmanlı Devleti'ne müdahale edemeyecek durumda olduğundan, İngiliz donanmasının bu fırsatı değerlendirip İstanbul'a girmesi gerekiyordu. Böylece Fransızların da yardımıyla Osmanlı Devleti'nin geleceğini güvence altına alan yeni bir antlaşma hazırlanabilirdi. İngiliz, Fransız ve Türklerin birlikte meydana getirecekleri yeni koşullara, daha doğrusu Hünkâr İskeleye Antlaşması'nın hükümsüz kalmasına, Rusya'nın rıza göstermekten başka çaresi kalmayacaktı. Bu düşüncelerini hükümetine arz eden Ponsonby, fırsatın değerlendirilebilmesi için İngiliz savaş gemilerinin muhakkak İstanbul'a yakın bir bölgede bulunmasının ehemmiyetini vurguluyor⁸⁹, donanmanın muhtemel bir krize zamanında müdahale edememesi durumunda İngiltere'nin yine kaybeden taraf olacağı uyarısında bulunuyordu⁹⁰.

İngiltere'nin Gizli Maddeyi Anlama Çabaları

İstanbul-İskenderiye arasındaki vergi meselesi ve Rakka Eyaleti sorununun çözümlenmesi sonrasında Babiâli sınırdaki birliklerini Harput'a çekmişti. Rusya'nın da Kafkasya'da meşgul olması İngiltere'yi epey rahatlatmıştı. Diplomatik ortam müsait olunca İngiliz hükümeti tekrar Hünkâr İskeleye Antlaşması'nın Babiâli tarafından nasıl yorumlandığını öğrenmek istedi. Daha önce ifade edildiği üzere bu konuda 9 Şubat 1834 tarihinde Babiâli'ye müracaatta bulunulmuştu. Reis Efendi'nin 24 Şubat tarihli cevabı yetersiz görüldüğünden Palmerston'un talimatı üzerine Ponsonby 11 Kasım 1834'te bu konuda Babiâli'den resmen açıklama yapmasını istedi. Ponsonby 1809 antlaşmasını hatırlatarak Osmanlı Devleti'nin Rus savaş gemilerinin barış zamanında boğazlardan geçişini engellemekle yükümlü olduğunu hatırlattı. Bu kural son antlaşma gereği Rus savaş gemileri için gevşetilecekse İngiliz savaş gemilerine de benzer muamelede bulunulması gerektiğini söyledi. Ayrıca İngiliz Hükümeti'nin,

⁸⁸ BOA, HAT, 1293/50230-A, 4.N.1250, (14 Ocak 1835).

⁸⁹ NA, FO, 78/239, Ponsonby to Palmerston, 12 October 1834.

⁹⁰ NA, FO, 78/239, Ponsonby to Palmerston, 21 October 1834.

Babiâli'den şu sorulara açık bir şekilde cevap vermesini beklediğini ifade etti:

1- 8 Temmuz 1833 tarihli antlaşmanın gizli maddesine göre Rusya ile başka bir devletin savaşması ve Babiâli'nin tarafsız olması halinde Osmanlı yetkilileri Rus savaş gemilerinin boğazlardan geçişine izin verecek miydi?

2- Boğazlar yalnızca diğer muharip devletin savaş gemilerine mi kapatılacaktı. Ya da Babiâli eşit davranıp, savaşan tarafların ikisine birden mi boğazları kapatacağı⁹¹?

İngiltere Elçiliği'nin 11 Kasım tarihli notundan haberdar olan Rus elçisi, Osmanlı yönetimine fırsat vermeyip sorulara kendisi cevap verdi. Sultan Mahmut onun hazırladığı yanıtı beğenip elçiliğe gönderilmesini uygun buldu⁹². 3 Aralık tarihinde Reis Efendi tarafından gönderilen bu yanıtta; İngiliz elçisine net bir cevap verilmeyerek, boğazların harp zamanında savaş gemilerine kapatılacağı söylendi⁹³. Ponsonby, Reis Efendi'nin yanıtının Ruslar tarafından hazırlandığını gayet iyi biliyordu. Bu nedenle Babiâli'nin cevabını Palmerston'a ilettiğinde, yazının Rusların kaleminden çıktığını hatırlatmayı ihmal etmedi⁹⁴.

Doğal olarak Babiâli'nin müphem yanıtı İngiliz elçisini memnun etmedi. Ponsonby 4 Aralık'ta kaleme aldığı tavrında bu kez sorularını daha da netleştirdi. Buna göre, İngiltere ile Rusya'nın savaş halinde olmaları ve Babiâli'nin de tarafsız bulunması durumunda Rus harp gemilerinin boğazlardan geçişine izin verilip, İngiliz donanması engellenecek miydi? Ponsonby bu sorulara evet veya hayır cevabı verilebileceğini, tekrar net olmayan ifadelerle sorular geçirilirse Babiâli'nin İngiltere'nin aleyhine hareket edeceğinin anlaşılacağını bildirdi. Ayrıca Rus birliklerinin İstanbul'da bulunduğu vakit, Rusya'nın Akdeniz'de olan donanmasının Çanakkale Boğazı'ndan giriş yaptığını hatırlatan İngiliz elçi, bu durumun Kala-i Sultaniye Antlaşması'nın 11. Maddesine aykırı olduğu konusunda uyarıda bulundu. Bu konuda Rusya lehine bir düzenleme söz konusuysa İngiltere'nin de aynı şekilde bu uygulamadan yararlanma hakkı olduğunu söyledi⁹⁵.

İngiltere Elçilik tercümanı Pisani Ponsonby'nin 4 Aralık tarihli notunu Babiâli'ye ilettiği esnada Reis Efendi ona bu sualleri defaatle yanıtladıkları

⁹¹ *NA, FO, 78/240, Ponsonby to Reis Effendi, 11 November 1834.*

⁹² *BOA, HAT, 1168/46201, 29.Z.1250(1834).*

⁹³ Bolsover, a.g.m., 102.

⁹⁴ *NA, FO, 78/240, Ponsonby to Palmerston, 17 November 1834.*

⁹⁵ *NA, FO, 78/240, Ponsonby to Reis Effendi, 4 December 1834; BOA, HAT, 1175/46438-H, 29.Z.1249, (1834).*

halde neden elçi beyin ikna olmadığını sordu. Ayrıca gizli maddede İngiliz-Rus savaşının çıkması durumunda nasıl davranılacağına dair bir hüküm bulunmadığını ifade etti. Pisani bu defaki sorulara Ruslara danışılmadan cevap verilmesini istediye de Reis Efendi bu meselenin Rusya'yı da yakından ilgilendirdiği için gizlenmesinin mümkün olmadığı cevabını verdi⁹⁶. Aslında bir itirafta da bulunarak her türlü meselede Rus elçisine danışmaya zorlandıklarını söyledi. Sonra ona, Babîâli'nin tarafsız olması halinde, Rusya İngiltere'ye saldırmak amacıyla Ege'ye donanma göndermek istese veya İngiltere Karadeniz'deki Rus gemilerine saldırmak amacıyla filosunu boğazlardan geçirmek istese, boğazların her iki devletin savaş gemilerine kapatılacağını ifade etti. Buna karşılık Pisani; Rus hükümeti, İngiltere ile savaşımız savunma amaçlıdır, bizim için gemilerimizin Ege'ye geçmesi elzemdir, demesi halinde Babîâli'nin tutumunun ne olacağını sordu. Reis Efendi bu suale yanıt veremedi⁹⁷.

İngiliz elçisinin 4 Aralık tarihli notundan haberdar olan Rus Elçisi Butenef, tedbirli davranılarak antlaşma ile ilgili gereksiz sohbetlerden kaçınılması gerektiği konusunda Babîâli'yi uyardı. Ayrıca İngilizlerin sorularını, savaş zamanında boğazların harp gemilerine kapatılacağı cevabı verilerek geçiştirilmesi ve daha fazla ayrıntıya girilmemesini istedi⁹⁸.

İngiliz elçisinin sorularına öncekilere benzer bir cevap verilemeyeceğini anlayan yetkililer epey sıkışmışlardı. Ponsonby'e İngiltere ile Rusya'nın savaşması halinde boğazların her iki devletin savaş gemilerine kapatılacağı resmen yazılı olarak bildirilse, bu cevap zaten Babîâli'den şüphelenmeye başlayan Rusya'ya dokunacaktı. İttifak gereği Akdeniz Boğazı'nın İngilizlere kapatılacağı söylense bu durumda Osmanlı Devleti'nin Rusya'nın yanında savaşa gireceği anlaşılacaktı. Rusya'ya danışmadan gizli cevap da verilemezdi. Rus elçisinden görüş istense önce yazılan cevapların aynısı İngiliz elçisine verilecekti. Yani Babîâli artık işin içinden çıkamaz bir duruma gelmişti.⁹⁹ Bu nedenle Reis Efendi 15 Aralık'ta Pisani vasıtasıyla Ponsonby'e gizli bir mesaj ilettili. Babîâli üzerindeki Rus baskısını ispat eden bu mesajda, İngiliz elçisinden sormuş olduğu sorulara resmi cevap istenmemesi rica ediliyordu. Aslında Ponsonby Hünkâr İskeleye Antlaşması'nın doğrudan İngiltere'yi hedef aldığına inanıyordu. Ayrıca 1809 tarihli Osmanlı-İngiliz Antlaşması'nın ihlal edildiğini ve Rusların Türklere yardım eder gibi görünüp emellerini saklamaya çalıştıklarını düşünüyordu. Kendisine verilen cevapları Rusların yazdığını bildiğinden Babîâli'yi ısrarlı

⁹⁶ BOA, HAT, 1172/46380, 29.Z.1249, (1834).

⁹⁷ NA, FO, 78/240, Ponsonby to Palmerston, 6 December 1834.

⁹⁸ BOA, HAT, 1168/46207-A, 29.Z.1249, (1834).

⁹⁹ BOA, HAT, 1172/46380, 29.Z.1249 (1834).

sorularıyla sıkıştırmaya devam ederek, Rusların gizli maddeyi nasıl yorumladıklarını ilan etmelerini sağlamaya çalışıyordu¹⁰⁰.

Ponsonby, antlaşma ile ilgili bilgileri parlamento toplanmadan önce Londra'ya iletmek zorunda olduğunu dile getirerek, Reis Efendi'nin resmi cevap istenmemesi ricasını geri çevirdi. Bunun yanında eğer Babiâli sorularına kesin bir dille cevap vermezse antlaşmanın İngiltere'nin aleyhine yapıldığını hükümetine iletmek zorunda olduğunu hatırlatmayı ihmal etmedi¹⁰¹.

Bu meselenin uzatılmamasını isteyen Babiâli Rus elçiliğinde görevli olan Telemak'a danışarak Ponsonby'nin sorusuna; İngiltere ile Rusya'nın savaşı halinde Akdeniz ve Karadeniz boğazlarının kapatılacağı, cevabının verilmesini önerdi. Telemak bu cevabın antlaşmaya aykırı olduğunu, bu nedenle öncelikle benzer cevap verilmesini istedi. Reis Efendi, boğazların kapalılığının daha önce Ruslar tarafından İngilizlere bildirildiğini, hatta verdikleri taktirde boğazların *şediden mesdûd* olacaktır tabiri kullanıldığını hatırlattı. Sonra da Rusların kullanmış olduğu bu cümleyi Osmanlıların kullanmasının ne gibi sakıncası olabileceğini dile getirerek itirazda bulundu. Telemak Reis Efendi'nin itirazlarını kulak ardı edip İngiliz elçisinin taktirine kendisi bir cevap yazdı¹⁰². Buna göre; savaş zamanında yabancı harp gemilerinin boğazlardan geçişine izin verilmeyecek, barışta ise donanmaların boğazlardan geçip geçmeyeceğine Osmanlı Devleti karar verecekti. Kala-i Sultaniye Antlaşması'nın 11. Maddesi Babiâli'ye bu hakkı tanımaktaydı. Cevapta ayrıca zamanında neden Rus savaş gemilerinin boğazlardan geçişine müsaade edildiğine de değinilmiş, Mehmet Ali Paşa'nın isyanı sırasında Babiâli'nin Ruslardan yardım istemek zorunda kalması nedeniyle Rus donanmasının boğazlara girişine izin verildiği hatırlatılmıştı. Mısır meselesi çözüldükten sonra Sultanın emriyle gelen Rus gemileri yine Sultanın izniyle Karadeniz'e açılmıştı. Bu durumun 1809 antlaşmasının 11. Maddesini ihlal etmediği vurgulanarak, İngiltere'nin hukukunun Babiâli tarafından korunacağına dikkat çekilmişti¹⁰³.

Ponsonby'nin Babiâli'yi baskı altına alması Rusları rahatsız etmişti. Rus yetkililer 17 Ocak 1835'te Londra'daki maslahatgüzarlarına İngiliz hükümetine iletmek üzere bir mektup gönderdiler. Bu mektupta İngiliz elçisinin 1834 Şubat'ındaki taktirine; gizli maddenin herhangi bir devletin savaş gemilerinin boğazlardan geçişinde bir ayrıcalık tanınmadığı, eskiden

¹⁰⁰ NA, FO, 78/240, Ponsonby to Palmerston, 17 December 1834.

¹⁰¹ NA, FO, 78/240, Ponsonby to M.Pisani, 15 December 1834; BOA, HAT, 1181/46653, 15.Ş.1250, (14 Şubat 1835).

¹⁰² BOA, HAT, 1178/46558, 29.Z.1250, (1834).

¹⁰³ Ahmed Lütü Efendi, a.g.e., s.771-772.

beri bütün devletlerin kabul etmiş olduğu Osmanlı Devleti'nin boğazlar üzerindeki hâkimiyetini teyit ettiği yönünde cevap verildiği hatırlatılmaktaydı. Aradan on ay geçtikten sonra Ponsonby'nin benzer soruları yine sormasının Rus hükümetini son derece üzdüğü bildirilerek, antlaşmaya göre Rusya'nın Akdeniz Boğazı'nın kendi lehine kapatılması gerektiğini asla iddia etmediği ifade edildi¹⁰⁴.

Ponsonby son tavrına de Rusların baskılarıyla yanıt verildiğini bildiğinden ne kadar uğraşırsa uğraşsın bu konuda Babîâli'den net cevap alamayacağını anladı¹⁰⁵. Gizli maddeler ile ilgili yazışmalara son vererek, 12 Ocak 1835'te Hünkâr İskeleyi Antlaşması'nın İngiltere aleyhine yapıldığını Londra'ya bildirdi¹⁰⁶.

Rusların Babîâli'yi her konuda kendilerine danışmak zorunda bırakması, Osmanlı yetkililerini bıktırmıştı. İngiliz diplomasisinin ağırlığını hissettirmesi, Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki ilişkilerin seyrini de değiştirmeye başlamıştı. Her ne kadar Ponsonby gizli madde ile ilgili Babîâli'yi sıkıştırıyor olsa da aslında yetkililer onun güçlü desteğini arkalarında hissederek Ruslardan bağımsız hareket etmeye başlamışlardı. Bunun ilk örneği Beylikçi Efendi'nin Londra'ya gönderilmesi oldu. 1834 yılı sonlarında Babîâli ordusunu güçlendirmek için kaynak arayışı içerisinde olduğundan gümrük vergilerini %3'ten %5'e çıkarmayı planladığını Ponsonby'ye iletmışti. İngiliz elçi bu talebe prensipte karşı olmadığını, Babîâli'nin isteğini hükümetine iletceğini söyledi¹⁰⁷. Osmanlı yetkilileri Ponsonby'den destek aldıklarını düşünerek, vergilerin yükseltilmesini görüşmek üzere 1835 Ocak'ında Beylikçi Efendi'yi İngiltere'ye gönderdiler¹⁰⁸. Beylikçinin Londra'ya gönderilmesinden sonradan haberi olan Rus elçisi Butenef, Babîâli'nin İngiltere'ye yaklaşmaya çalıştığından şüphelendi. Yetkililerden derhal açıklama isteyen Rus elçi; Osmanlı Devleti ile Rusya'nın arasını açmaya çalışan İngiltere'ye Babîâli'nin gereğinden fazla yakınlık göstermesinin Rus hükümetini üzeceğini bildirdi. Reis Efendi cevaben; Namık Paşa'nın Londra'dan ayrıldığını ve bu sıralar bağımsızlık sevdasına düşen Mehmet Ali Paşa'nın İngilizleri etkilemesini önlemek için Beylikçi'nin Londra'ya gönderildiğini bildirdi. Ayrıca bu gereksiz açıklama talebinden Padişahın haberdar edilmediğini, elçinin bir defa daha düşünmesi halinde yersiz şüpheleri nedeniyle Osmanlı Devleti'ne haksızlık yaptığını anlayacağını ifade etti¹⁰⁹.

¹⁰⁴ *BOA, HAT*, 1040/43061-B, 29.Z.1250, (1835).

¹⁰⁵ Norman Anick, *a.g.e.*, s.96.

¹⁰⁶ Bolsover, *a.g.m.*, s.106.

¹⁰⁷ *NA, FO*, 78/239, Ponsonby to Palmerston 30 October 1834.

¹⁰⁸ *NA, FO*, 78/240, Ponsonby to Palmerston, 6 December 1834.

¹⁰⁹ *BOA, HAT*, 1166/46126, 29.Z.1250, (1834).

1835 yılından itibaren Rusların Kafkasya'ya öncelik vermesi, Rus donanmasının boğazlara yönelme ihtimalini ortadan kaldırmıştı. Üstelik Odesa'daki İngiliz konsolosu bölgedeki askeri hazırlıkları yakından takip edip, Rus hükümetinin iki veya üç yıldan önce herhangi bir harekete girişemeyeceğini rapor etmişti¹¹⁰. Bunun yanında Avusturya ile Prusya'nın, Rusya'nın Osmanlı Devleti politikasına kefil olmaları, ayrıca Rus elçisinin Babıâli üzerindeki etkisinin azalmaya başlaması, İngiltere ile Rusya'nın Hünkâr İskeleyi Antlaşması nedeniyle çatışma olasılığını da ortadan kaldırmıştı¹¹¹. Böylece bir süreliğine de olsa rahatlayan İngilizler bu tarihten sonra Sultan ile Mehmet Ali Paşa arasında bir savaşın çıkmasını engellemeye ve Osmanlı Devleti'nin güçlenip kendi ayakları üzerinde durması için Babıâli'yi her alanda reform yapmaya teşvik ettiler.

Sonuç

Osmanlı Devleti Hünkâr İskeleyi Antlaşması'nı imzalamasıyla bir bakıma Rusya'nın himayesine girmişti. Yukarıda görüldüğü gibi yetkililer dış ilişkilerini yürütürken her mevzuda Ruslara danışmak zorunda kalmışlar, onlardan izinsiz herhangi bir faaliyette bulunamamışlardı. Antlaşmanın gizli maddesiyle güney sınırını Avrupalı devletlerden gelebilecek saldırılara karşı güvenceye alan Ruslar aynı zamanda antlaşmaya dayanarak Osmanlı Devleti'ne istedikleri zaman müdahale etme imkânı elde etmişlerdi.

İngilizler, Osmanlı-Rus ittifakının mahiyetini öğrendikten sonra Hünkâr İskeleyi Antlaşması'nın kendilerine karşı imzalandığını ve İngiliz çıkarlarının tehdit altında olduğunu düşünmüşlerdi. Ruslar Balkanlardan Basra Körfezine kadar olan oldukça geniş bir bölgeye basit bir gerekçe sürerek asker sevk edebilirlerdi. Yani İngilizler için hayati önem arz eden pazarları, hatta Hindistan'ı bile tehdit edebilirlerdi. Bu koşullar altında İngiltere, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ni himayesine almasına ve yeniden Rus askerinin İstanbul'a ayak basmasına asla müsaade edemezdi. Bu nedenle İngiliz Hükümeti, Rus müdahalesini hazırlayabilecek gelişmeleri önlemeye son derece dikkat etmiş, aynı zamanda Hünkâr İskeleyi Antlaşması'nı mümkün olan en kısa sürede ortadan kaldırmaya çalışmıştı.

Rusların Osmanlı Devleti'ne müdahale etmesine zemin hazırlayabilecek en önemli gerekçe, Padişah ile Mehmet Ali Paşa arasında çıkacak bir savaştı. Sultan Mahmut kendisini valisi karşısında küçük düşüren ve imparatorluk için hayati öneme sahip toprakları kaybetmesine neden olan Kütahya Barışı'nı asla kabullenememişti. İlk fırsatta Mehmet Ali Paşa'yı ezip Suriye,

¹¹⁰ NA, FO, 78/239, Ponsonby to Palmerston, 22 October 1834.

¹¹¹ Bolsover, a.g.m., s.110.

Filistin ve hatta mümkünse Mısır'ı geri almayı kafasına koymuştu. Yani Kütahya Antlaşması aslında Sultan ile Mısır Valisi arasında sorunları çözen bir barış değil, her an sonlanabilecek bir mütarekeydi. Bu durumu yakından bilen İngilizler muhtemel bir savaşı engellemek için ellerinden gelen tüm çabayı harcadılar

İngilizler Osmanlı Devleti'nin savaşa değil, kendisini güçlü kılacak reformları hayata geçirmesi için barışa ihtiyacı olduğunu düşünmekteydiler. Zaten Babıâli kendisini toparlamayı başarırca Mısır sorunu ve Rus baskısı kendiliğinden ortadan kalkacaktı. Ancak ıslahatların faydasının görülmesi için Osmanlı yönetiminin zamana ihtiyacı olduğunu bilen İngilizler, bu süre zarfında her ne pahasına olursa olsun Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumayı amaç edindiler. Bu nedendir ki Hünkâr İskeleyi Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti'ni korumak İngilizlerin devlet politikası haline geldi. Bu politika sayesinde Padişah ile Mehmet Ali Paşa arasındaki kaçınılmaz olan savaş beş yıl ötelenebilmişti.

KAYNAKÇA

1-Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Hatt-ı Hümayûn (HAT) 360/20057, 360/20065-C, 360/20065-D, 361/20096-B , 367/20178/A, 367/20253, 367/20308, 369/20346, 377/20483, 383/20609, 383/20609-B, 383/20609-C, 451/22362, 909/ 39798-A, 948/40772, 1040/43061, 1040/43061-B, 1044/43171, 1045/43183-A , 1045/43186, 1047/43218, 1124/44969, 1166/46123-A, 1166/46123-B, 1166/46126, 1167/46155-A, 1168/46195-A, 1168/46201, 1168/46207-A, 1169/46234-A, 1169/46234-B, 1170/46289, 1172/46380, 1174/46430-M, 1178/46558, 1293/50230-A, 1343/52488-F.

2-The National Archive (NA), Foreign Office Papers (FO)78/237, 78/238, 78/239,78/240, 78/243, 78/244, 78/245.

3- Kronikler, Araştırma ve İncelemeler

Ahmed Lütfi Efendi, *Vakanüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları, IV-V, İstanbul 1999.

Ali Fuat, “Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa”, *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, Numero 19(96), İstanbul Devlet Matbaası, 1928, s.64-121.

ANICK, Norman, *The Embassy of Lord Ponsonby to Constantinople 1833-1841*, (Ph.D, McGill University), Montreal 1970.

ARMAOĞLU, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, TTK, Ankara 1997.

BAKER, R.L., “Palmerston on the Treaty of Unkiar Skelessi”, *The English Historical Review*, Vol 43, No. 169 (Jan.1928), pp.83-89.

BOLSOVER, G.H., “Lord Ponsonby andthe Eastern Question (1833-1839)”, *The Slavonic and East European Review*, Vol.13, No.37 (jul 1934), s.98-118.

CAMERON,D.A., *Egypt in the Nineteenth Century or Mehemet Ali and His Successors Until The British Occupation in 1882*,London 1895.

KUTLUOĞLU, Muhammed H., *The Egyptian Question(1831-1841)*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1998.

Muâhedât Mecmûası,I, IV, TTK, Ankara, 2008.

RODKEY, Frederick Stanley, “Lord Palmerston and the Rejuvenation of Turkey 1830-1841”, *The Journal of Modern History*, Vol.1, No.4 (Dec.1929), s.627-640.

RUSTUM, Asad Jiprail, “Syria Under Mehemet Ali”, *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, Vol 41, No.1 (october 1924), s.34.57.

Saffet, “Mısır Meselesine Dair”, *Türk Tarihi Encümeni Mecmuası*, 1 Temmuz 1926 Numero 16(93), s.224-249.

SINOUE Gilbert, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa Son Firavun*, (Çev. Ali Cevat Akkoyunlu), Doğan Kitap, İstanbul 1999.

SOY, Bayram, “Lord Palmerston’un Osmanlı Toprak Bütünlüğünü Koruma Siyaseti”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, Sayı:7, Güz 2007, s.141-167.

4- Gazeteler

Takvim-i Vekayi